

“dat er als het ware een alter ego

in mijn hoofd verscheen...”

[B] **TIJDLOZE GEESTVERWANTSCHAP.
EEN JONGSTRA-OEFENING**

Na vijfendertig jaar lezen in Multatuli vond schrijver Atte Jongstra het tijd om eindelijk eens af te rekenen met die ene auteur die hem, als een schaduw in zijn zog, niet meer loslaat. Hij doet dit in de vorm van *Multatuli-oefeningen* of essays gebundeld onder de titel *Kristalman*. *Kristalman* is echter niet het zoveelste boek over Multatuli dat slechts boeiend is voor de multatulianen onder ons. Het is bijzonder, en wel om twee redenen.

Ten eerste wil *Kristalman* een ander, nieuw licht werpen op Multatuli's werk en schrijverschap. In tegenstelling tot de meeste andere Multatuli-boeken, waar de nadruk ligt op “Multatuli's meesterwerk *Max Havelaar* (1860) en daarmee op ‘zijn’ Indische kwestie”, ligt de nadruk hier op “zijn omgang met chaos en ordening in het latere werk, met name *Millioenen-studiën*”. Het beeld dat vervolgens van Multatuli naar voren komt, is niet dat van een humanist, maar van een kristalman. Dat wil zeggen, een schrijver van “organisch proza”, dat in overeenstemming met de natuur beantwoordt aan het principe van kristallisatie. Het resultaat is een “brokkelig” en “woekerend” oeuvre “vol uitweidingen, herhalingen, opsommingen, bokkensprongen, hinkstaphupjes, rijmpjes, zeer

veel Duits, vertelperspectivische kronkels, noem maar op”, dat hoe chaotisch ook, een zekere samenhang vertoont door zijn “*correspondances*” of associativiteit. “Multatuli wil de werkelijkheid beschrijven zoals hij haar ziet en probeert er een lijn in te vinden. Te midden van miljoenen details (...) probeert hij de kern ‘te ontwikkelen’.”

Multatuli vormt het vertrek- en eindpunt van *Kristalman* of zeg maar gerust “de kern” die Jongstra in zijn boek “ontwikkelt”. Zoals steeds in het werk van Jongstra wordt het ontwikkelingsproces uitgebreid in kaart gebracht. De uitmiddelpuntige werkwijze die hij hanteert, is de tweede reden waarom het hier om een bijzonder boek gaat. Zo is de “ontwikkeling” van Multatuli, die bestaat uit een spiraalbeweging om de kern heen, een geweldig en prettig avontuur voor de lezer (of die nu van Multatuli houdt of niet). Via sluiproutes en dwaalwegen wandelt Jongstra door het oeuvre van Multatuli. Hij laat zich daarbij leiden door zijn eigen stokpaardjes: worst, timmeren, anagrammatisme, biljarten, witte dassen, voetnoten, aardappelen, bokking... Dat sommige aangesneden onderwerpen (zo niet de meeste) slechts een detail in het werk van Multatuli zijn, mag daarbij geen bezwaar vormen. “Ze bieden een perifere blik op waar het bij Multatuli om draait. Als je er bovendien net naast kijkt, naar zijn werk, naar de mens zoals hij

uit zijn brieven tevoorschijn komt, zie je ook zijn tijd en tijdgenoten.” Toegegeven, met deze methode blijft de kern misschien onzichtbaar, maar “schrijvers als Multatuli blijven je altijd ontglippen. (...) Een waarheidspakhuis bestaat niet als het over Multatuli gaat.” Het is dus zaak om de waarheid omtrent Multatuli zo dicht mogelijk te benaderen. Wat wetenschappers ook mogen beweren, de enige waarheid die we werkelijk kunnen kennen, is die van onszelf. Daarom is Jongstra’s eigenzinnige methode zonder twijfel een van de meest efficiënte – en zeker de plezierigste – om de waarheid, dat wil zeggen Jongstra’s waarheid, over Multatuli te ontsluiëren.

Op die manier komen we natuurlijk ook heel wat te weten over Jongstra zelf en dan bedoel ik dat de lezer niet alleen zicht krijgt op zijn hobby’s, maar ook en vooral op zijn schrijverschap. *Kristalman* is eveneens een terugblik van de auteur op vijftig jaar schrijven. “Mijn eerste aandrift is te willen begrijpen waarom ik schrijf zoals ik doe.” Jongstra zou Jongstra niet zijn als hij dat niet deed via de omweg. De gekozen omweg is die van de terugverplaatsing. Door zich zo sterk in te leven in de schrijver die al vijfendertig jaar aan hem trekt, probeert hij zijn eigen schrijverschap in kaart te brengen. “*Kristalman* is het verslag van de manier waarop ik me naar Multatuli heb terugverplaatst. Naar zijn geest, naar zijn lichaam, en naar zijn oeuvre.” “Ik volg hem op een afstandje terwijl hij van zijn woning naar zijn werkkamer kuiert, lees mee over zijn schouder als hij aan het werk is, (...) hoor hem hoesten en piepen als hij weer eens een astmacrisis doormaakt en kijk in zijn boekenkast wat hij wel en niet gelezen heeft (...).” Dit lijkt verdacht veel op wat een van Jongstra’s personages in *Het Huis M.* (1993) deed om af te rekenen met zijn tegenstander.

“Het gaat er om dat ik me zo sterk in die adjudant inleefde dat als het ware een alter ego in mijn hoofd verscheen – een uniform met een stip op beide schouders, met daarboven mijn gezicht (...). Er bleven natuurlijk verschillen, maar toch voelde het alsof we eeneiige broertjes waren, van jongs af aan lijdend aan wederzijdse pijntjes. Mijn longen konden piepen alsof ik dag in, dag uit in de tabaksrook zat, ik kon soms ineens stokstijf staan van schrik omdat hij iets had

gezien, en als ik hem door de verrekijker aan de overkant zag scharrelen, keek ik naar mijzelf.”

We mogen de auteur natuurlijk nooit verwarren met een van zijn personages, maar schrijft Jongstra niet over Multatuli dat werkelijkheid en fictie bij hem nauwelijks uit elkaar zijn te halen? “Het gaat hier om een auteur die nadrukkelijk op de werkelijkheid leunt, maar zich als mens vaak gedraagt als personage in zijn eigen fictie.” En veel van wat Jongstra beweert over Multatuli, geldt ook voor zijn eigen werk en schrijverschap. Werkelijkheid en fictie zijn altijd met elkaar verstrengeld bij Jongstra. Zou het dan te ver gaan om te beweren dat Multatuli, de zogenaamde kristalman, zich in het boek gaandeweg als alter ego van Jongstra lijkt te gedragen? Welnee. Beide personages (want ik lees *Kristalman* nu eerder als roman dan als essaybundel) lijken erg op elkaar als schrijvers. Zo vernemen we dat ook Jongstra’s echtgenote op een bepaald moment eerder het gevoel heeft “met Multatuli te zijn getrouwd in plaats van met mij”. Al zijn er op menselijk vlak gelukkig ook een hoop verschillen. “Verder staan er tussen Multatuli en mijzelf storende eigenschappen van hem in de weg, figuren die Zeur, Zelfverheffer of Egomaan zouden kunnen heten. Hoe sympathiek ook zijn schrijversworstelingen en zijn oeuvre.”

In *Kristalman* toont Jongstra opnieuw op een intelligente en vermakelijke manier de veelzijdigheid van zichzelf en van zijn werk. Niets is wat het lijkt in het oeuvre van deze kristalman. “Alles verandert, om uiteindelijk vanuit de oorspronkelijke vorm weer opnieuw te veranderen.” Daarom is elk boek weer een belevenis.

MIEKE OPSTAELE

ATTE JONGSTRA, *Kristalman. Multatuli-oefeningen*,
De Arbeiderspers, Amsterdam, 2012, 416 p.